УДК 7.035.03

ПРО ТРИ «КВІНТЕСЕНЦІЇ» МИСТЕЦТВА БАРОКО

МИХАЙЛОВА Рада
Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, Україна
radami1818@gmail.com

Розглянуто притаманні стилю бароко парадокси «консонансних» та «дисонансних» образно-смислових поєднань. Доведено, що знаково-символічні протиборства обумовлені наявністю реальних протиріч трьох головних історичних діючих сил епохи – церковної, королівської та військової. Прагнення політичного лідерства кожної з них створювало різні типи культурного середовища, виразником яких стали три стилістичні різновиди художньої культури. Маючи відповідні прояви-квінтесенції у мистецтві, разом вони складають та втілюють поняття «бароко».

Ключові слова: *художня та матеріальна культура бароко, абсолютизм, інститут папства, козацтво, типологія мистецтва.*

ВСТУП

Культура та мистецтво бароко, одного з провідних європейських стилів кінця XVI-середини XVIII ст., є темою, якій в останні два століття була присвячена надзвичайно велика кількість досліджень. Цей інтерес не зникає і в наш час, адже культура бароко, яка впливала на європейський світ за часів свого розквіту, залишається актуальною і нині.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дана стаття має на меті виявити зв'язок образно-стилістичних рис бароко з політико-становими та світоглядно-смисловими засадами свого часу, що дає підставу визначити та обгрунтувати наявність декількох провідних різновидів художньої культури бароко, поки що не заявлених у барокознавстві.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Відомо, що художню культуру бароко характеризують певні стильові та смислові парадокси та суперечливі риси [1]. З одного боку, це грандіозність, масштабність, монументальність форм, які характеризують так званий «великий стиль», з іншого – тяжіння до декоративності, орнаментальності, експресії, що подрібнюють та спрощують форму, нівелюють її значимість. Бароко вдавалося до урочистості, патетики, пафосності, театралізуючи звичайний побут, насичувало його перебільшеною драматичністю, зоровими ефектами. У добу бароко з'явилися прибічники суворої правди: італієць Караваджо, іспанець Веласкес, голландець Рембрандт, англієць Гейнсборо були новаторами і водночас виразниками стилю. Мистецтво бароко поєднувало світськість і релігійність, наукову допитливість і тематичну обмеженість, ілюзорність і реальність, глорифікацію перемоги і тріумф смерті. Ці протиріччя можна

пояснити, лише звернувшись до соціально-політичних обставин, що обумовили появу та розвиток бароко.

Найбільшої повноти бароко набуло в Італії, де ватиканська резиденція Папи Римського стала своєрідним архітектурно-мистецьким комплексом, виставкою творів бароко. Головний церемоніальний центр римо-католицької Церкви, найбільшу католицьку споруду у світі, собор Св. Петра створювали найзначніші італійські архітектори і митці Відродження, прямим продовженням якого є бароко: Донато Браманте (проект 1506 р., план у вигляді рівнокінечного хреста), Рафаель Санті (план у вигляді витягнутого латинського хреста), Бальтасаре Перуцци (центрична форма споруди), Антоніо да Сангала (базиліка), Мікельанджело (1546 р., центральнокупольна споруда з багатоколонним портиком), Джакомо делла Порта (витягнутий купол), Джакомо да Віньйола (малі куполи з вівтарного боку), Карло Мадерна (фасад), Джованні Лоренцо Берніні (1656–1667 рр., проект та реалізація площі перед собором). Берніні (1598–1680) закінчив будівництво собору (1620–1670). Це був найдорожчий мистецький проєкт, здійснений завдяки багатствам, якими володіло Папство.

Собор Св. Петра у Римі характеризують масштабність та монументальність форм, блискучий синтез архітектури й пластичних мистецтв, втілених засобами бароко в активній протидії простору й маси у екстер'єрі та інтер'єрі собору. Образ собору поєднує релігійну афектацію, чуттєвість, нервове піднесення, своєрідний ілюзіонізм, театральність, алегоричність, символіку. Він розкриває ідею всевладної могутності Бога та Церкви. Чотири стовпи від центрального нефу базиліки піднімають купол висотою 119 м діаметром 42 м. Центральний неф, де на тлі мозаїки XIII ст. розташована скульптура апостола Петра, має довжину 211,6 м. Від вівтаря Св.Петра до гробниці святого ведуть сходи Confessio (сповідальня), а крізь прорубане віконце можна бачити раку з мощами. Св. Петру належить кафедра – бронзовий трон, який підносять чотири гігантські фігури, підсвічені зверху золотим променем сонця, що ллється з овального скляного вікна із зображенням голуба – символа Святого Духа, джерела папської непогрішності. У правому нефі знаходиться шедевр Микеланджела – мармурова «П'єта» рубіжа XV–XVI ст. Фасадну частину собору, висотою у 48 м та довжиною 118, 6 м у вигляді портика та п'яти порталів висотою 5,65 м зі скульптурами Христа, Іоанна, апостолів фланкували годинник і двінниця з шістьма дзвонами. На фасаді з центрального балкону – Лоджії Благословіння, Папа Римський звертався до віруючих словами «Urbi et Orbi» – «Місту і світу». Собор Св.Петра є вершиною декорацій культової споруди доби бароко, зразком ефектних екстер'єрних та інтер'єрних розгорток, багатства матеріалів та форм, які були виразником всього того, що охоплювало поняття сакрального як утілення слави Бога й Церкви та їх земної влади, врученої Папам. Її художнім втіленням стало *церковне бароко*.

Інша гілка бароко була пов'язана з придворним середовищем XVII-першої половини XVIII ст., де цей стиль розвивався при королівських дворах в умовах зміцнення централізованих держав з абсолютистською владою – в Іспанії, Фландрії, Франції, Австрії, Польщі, Росії. Пишна парадно-представницька культура бароко втілилася у витворах та предметах особистого користування представників вищих прошарків суспільства – королів та вельмож,

які бажали бачити у своїх інтер'єрах твори мистецтва нового типу – багатофігурні композиції на історичні та батальні теми, портрети та пейзажі, витончену скульптуру, порцеляновий посуд, золоті та срібні речі, коштовні тканини. У Франції всевладний кардинал Рішельє побудував архітектурний ансамбль з фортечними мурами, ровом, парадними і службовими корпусами, парком і брамою, зовнішньо подібний до Люксембурзького палацу. Автором «міста Рішельє», що включав частину Парижа, був архітектор Жак Лемерсьє (1585–1654). Втім, найкращі зразки архітектури бароко у Франції втілив видатний митець Франсуа Мансар (1598–1666), архітектор найбагатших царедворців. Він створив замок в Бальруа для Гастона Орлеанського, корпус замка Блуа, палац кардинала Мазаріні – майданчики для свят і розваг, які високо цінувала тогочасна аристократія: прогулянки-променади, кінні каруселі, карточні ігри, театральні вистави, бали-маскаради, «вогняні свята»-фейерверки. Місцем для подібних розваг був замок Во-ле-Віконт поблизу Фонтенбло, який належав міністру фінансів Ніколя Фуке. Його збудували Луї Лево (бл. 1612–1670) та Андре Ленотр (1613–1700), автори Версалю після арешту Фуке, якому заздрісний французький король не пробачив його багатств. Комплекс Версалю стилістично поєднав бароко, що втілив ідею величі Франції та її «короля-сонця» Людовіка XIV, із новітнім на той час класицизмом, уособленням ідеї порядку, єдності та централізації. Він став помешканням короля, центром життя його двору, центром королівства. Три проспекти, що вели до замку, завершували палацову перспективу, демонструючи досягнення транспортної системи королівства, «Дзеркальна галерея» – успіхи скляної промисловості, а численні фонтани – передової на той час гідравліки. У будівництві Версалю взяли участь архітектори Франсуа д'Орбе, Жюль Ардуен-Мансар, Жак Анж Габріель та інші, які послідовно виконували завдання королів Людовіка XIV, Людовіка XV, Людовіка XVI. Палацово-парковий ансамбль Версалю – є зразком *королівського бароко*.

Виразним явищем у європейському бароко була також військова героїка, яка знайшла втілення в архітектурі та мистецтві XVI–XVIII ст. Особливо яскраво ця тенденція проявилася в країнах, де розгорнулися військові конфлікти, як-от у Британії, Франції, Фландрії, Голландії, Австрії, Іспанії. Яскраво вона проявилася і в Україні, де становлення бароко співпало із визвольним національним рухом та формуванням прошарку козацтва. Визвольний рух в Україні підніс національну самосвідомість, отож, подекуди, українське бароко характеризують як національний стиль. У автономній Гетьманщині і пов'язаній з нею Слобідській Україні був вироблений регіональний варіант барокової архітектури, який називають українським, хоча храми будували за проектами Бартоломео Растреллі (Андріївська церква в Києві, 1766 р.) та інших іноземних архітекторів. Талановиті українські майстри І. Григорович-Барський, І. Зарудний, С. Ковнір вміли надати їм характерних національних рис, які ми бачимо в образі Успенського собору Почаївської лаври, собору Св. Юра у Львові, собору Св. Георгія Києво-Видубицького монастиря, Покровського собору у Харкові.

В Україні, де в художній культурі тема війни та військової доблесті стала провідною, бароко отримало назву козацького, адже головним провідником військового бароко в Україні був прошарок козацтва – нащадків оборонців

південних земель від степових орд та інших завойовників XV ст., прикордонної служби між князівством Литовським і Кримським ханством, вояцтва,що протистояло Московсьукому царству й Речі Посполитій у XVII ст. Козацтво утворило власне творче середовище й виступило лідером духовного життя народу, творцем самобутніх художніх цінностей. Козацька старшина стала носієм нового художнього смаку, замовниками архітектури, живопису, предметів вжитку. Меценатами були гетьман Самойлович, гетьман Мазепа, гетьман Данило Апостол та інші представники козацької верхівки. «Козацький собор» наслідував традиції давньоруських часів [2]: від першої п'ятиверхої церкви над могилою князів Бориса і Гліба у Вишгороді, збудованої Ярославом Мудрим до великої дерев'яної, а згодом, кам'яної, церкви, вона піднялася на рівень європейської архітектури. Перший кам'яний храм такого типу з'явився в 1668 р. у Ніжині, на місці локалізації козацького полку. Українські риси демонструвала «Мазепинська» кам'яна архітектура. Високого рівня досяг монументальний живопис, де зразком бароко стали фрески Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської Лаври; іконопис, що разом із золоченим різьбленням іконостасів, вражав величністю, пластичною виразністю, своєрідною драматургією; портретний живопис, представлений вишуканими портретами сотників, полковників та інших військових діячів. Усі ці зразки є втіленням *військового бароко*.

ВИСНОВКИ

Стиль бароко виник у добу формування націй та національних держав – абсолютних монархій, на тлі станового розшарування, феодально-католицької реакції, в умовах війн. Змістовно-смислове та образно-ідейне наповнення бароко визначали представники вищих прошарків релігійного стану, аристократичної еліти та військової верхівки – головні замовники та споживачі художніх творів. Призване прославляти та пропагувати їхню могутність та верховенство, мистецтво бароко зверталося до художніх засобів, якими були втілені церковна, королівська та військова «квінтесенції» стилю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Martin J. Baroque. New-York. : Harper & Row, 1977.149 p.
2. Михайлова Р.Д. Про характер дружинної культури у Галицько-Волинській Русі. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури.* Вип.VIII.К.: ДАКККМ, 2002. С.151–163.

MYKHAILOVA R.

ABOUT THE THREE QUINTESSENCES OF BAROQUE ART

The paradoxes of «consonant» and «dissonant» figurative-semantic combinations inherent in the Baroque style are considered. It is proved that symbolic confrontations are caused by the presence of real contradictions between the three main historical forces of the era-ecclesiastical, royal and military. The desire for political leadership of each of them created different types of cultural environment, which were expressed by three stylistic varieties of artistic culture. Having the corresponding manifestations-quintessences in art, together they make up and embody the concept of «baroque».

Key words: *artistic and material culture of the baroque, absolutism, Institute of the Pontiff, Cossacks, typology of Arts.*